

Baróti Tibor:

A "BEFEJEZETLEN" /"TÖREDÉKES"/ OROSZ ROMAN-
TIKUS ELBESZÉLÉS ÉRTELMEZÉSÉNEK KÉRDÉSÉHEZ

Puskin számos művét, mint pl. az 1830-as évek elején-közepén írt néhány kisdrámáját, a Kleopátra szerelmeiről szóló anekdotát feldolgozó elbeszéléseit /mint pl. az Egyiptomi éjszakák; A nyaralóban töltöttük az estét stb./, valamint Gogol 1842-ben írt Róma c. elbeszélését a szakirodalom és a különböző kiadások szöveggondozói, kommentátorai befejezetlen, töredékes művekként kezelik. Dolgozatomban kísérletet teszek arra, hogy Puskin fent említett két elbeszélését, valamint Gogol Róma c. művét egész, önálló művészi jelentéssel bíró alkotásokként értelmezzem, amelyek jelenlegi formájához meghatározott, az adott formával szervesen összefüggő, attól elválaszthatatlan gondolati tartalom fűződik¹.

Ismeretes, hogy Puskin az 1824-es Kleopátra c. költeménye után több alkalommal visszatért műveiben a Kleopátramotivumhoz, amelyek némely esetben valóban befejezetlen, töredékes alkotások maradtak. Szintén a Kleopátramotivumot feldolgozó Egyiptomi éjszakák /1833/ c. elbeszélés azonban a műben rejlő lehetőség és számos interpretátor elvárása ellenére /amelynek következtében a "befejezetlenség", "töredékesség" érzete és képzele kialakul/nem válik un. "nagyvilági elbeszéléssé", hanem a kor, s egyben a romantika másik közkedvelt témáját képező "művészelbeszéléssé" /azaz: művészetről, irodalomról, művészekről-írókról szóló elbeszéléssé/ fejlődik.

Az Egyiptomi éjszakák című elbeszélés Puskin 1824-es Kleopátra c. versének 1828-ban írt, az előző változattól némileg eltérő átdolgozott variánsával ér véget, mint az elbeszélés egyik szereplőjének, az olasz improvizátor-

költőnek versimprovizációja. Fentebb jelzett, az Egyiptomi éjszakák gondolatmenetét részletesen elemző tanulmányomban igyekeztem bemutatni, hogy az elbeszélés egész menete, a két költő-főszereplő találkozási és törekvéseik, valamint az ábrázolt események, és a véletlen /sorshűzés/ logikája az olasz költő-improvizátor "Kleopátra szerelmei" /pontosabban: "Cleopatra e i suoi amanti"/ témára történő improvizációját - és csakis kizárólagosan ezt az egy improvizációt - készítik elő.

Az Egyiptomi éjszakák - Puskin egyik legnagyobb remekműve, amelyben az egész életművét végigkísérő, s főleg versekben felbukkanó "költő-költészet-ars-poétika"-témát első ízben dolgozza fel prózában. /Költő-költészet témájú versei többek között: A könyvtáros beszélgetése a költővel /1824/, Szeretlek, rejtelmes sötétség /1825/, A próféta /1826/, Arion, A költő /1827/, A költő és a tömeg /1828/, Egy költőhöz /1830/, A visszhang /1831/, Ősz /1833/, Az emlékmű /1836/ stb. Mint az 1827-es A költő c. versének költője Apolló áldozati felhívása előtt /azaz a nem ihletett költő/, úgy az elbeszélés két költő hőse is a maga módján kicsinyes, hitvány. Puskin így ír az ihlet-előtti költőről /Franyó Zoltán fordításában/:

... " Az kishitűn a rája omló
Hiú gondokba fullad el;
Magasztos hangú lantja néma,
Szívén fagyasztó éjszaka,
S a föld sok hitvány sarjaéka
Között legsemmibb ő maga".

Az Egyiptomi éjszakák Csarszkija pétervári költő volt, de nagyvilági ember lévén mindent elkövetett, hogy meneküljön az üres társaság illetéktelen és otromba tolakodásától, hogy leplezze költő-mivoltát, "kibirhatatlan költői hírét". Csarszkij kicsinyessége ebben a menekülési-törekvésében állott: ... "Hitetlen, milyen kicsinyességre képes valaki, akiben egyébként megvan a tehetség és a szellem adománya. Majd szenvedélyes lókedvelőnek, majd dühös kártyásnak mutatta magát, majd meg kényes ingyencnek, jólle-

het..."².

A költő c. vers ihletett költőjéhez hasonlóan Csarszkij is igazi költő, aki az ihlet hatására átalakul, felnő feladatához: ..."De mégis - költő volt, és szenvedélyét nem bírta leküzdeni! Amikor hatalmába kerítette az a förtélem /igy nevezte az ihletet/, bezárkózott dolgozószobájába, és hajnaltól késő éjszakáig irt. Bizalmas barátai előtt elismerte, hogy csakis ilyenkor érez igazi boldogságot. Egyéb idejében kényeskedve és alakoskodva sétálgatott, mialatt pillanatonként hallania kellett a nevezetes kérdést: nos, irt valami újat?"

Ilyen ihletett lelkiállapotában zavarja meg Csarszkijt az ismeretlen olasz improvizátor, hogy társasági kapcsolatai révén közbenjárását kérje jövedelmező előadások szervezéséhez.

Az elbeszélést záró Kleopátra-témára költött improvizáció előtt /amelyet Csarszkij adott és kommentált/ az elbeszélésben szerepel még egy improvizáció, amelynek témáját szintúgy Csarszkij adja, s amelynek gondolata különböző variációkban átszővi Puskin életművét. A téma így hangzik: "A költő maga választja meg dalainak tárgyát, és a tömegnek nincs joga irányítani az ihletét". Az olasz Csarszkijt bámulatba ejtő ragyogó improvizációval bizonyítja művészi nagyságát, de azt követően kiábrándító emberi gyengeségről, kapzsiságról tesz tanubizonyosságot. Csarszkij értetlenül áll e gyors változással szemben, de még inkább csodálatba ejti az idegen gondolat gyors költői elsajátításának képessége. Az improvizátor ezt a következőképpen kommentálja: " - Minden tehetség megmagyarázhatatlan. A szobrász vajon miképpen láthatja meg egy darab carrarai márványban a benne rejtőző Jupitert, hogy vésőjével és kalapácsával szétbontva burkát, napfényre hozza? Vajon a költő fejéből a gondolat miért bukkan elő immár négy rimmel együtt, szabályos verslábakra osztva? Ugyanúgy magán az improvizátoron kívül senki sem értheti meg az élményeknek ezt a gyorsaságát, a külső, idegen akarat és saját ihleteink között a szoros kapcsolatot..."

Az olasz második, a Kleopátra-témát feldolgozó improvizációja az elbeszélés harmadik, befejező részében hangzik el ^{xxx} hercegnő fogadótermében, ahol a közönség a nagyvilági társaság. Korábban már volt róla szó, hogy Csarszkij, a költő a társaság tolakodásától, illetéktelen zaklatásától való félelmében igyekezett titokban tartani költő mivoltát. Csarszkij a pétervári társaság improvizáció, mint költészet iránti lehetséges viszonyulását jellemezve az első rész végén ismét lesújtó véleményt mond róla: ... " - Eljönnek, ne féljen: némelyek kíváncsiságból, mások, hogy valahogyan eltöltsék estéjükét, és lesznek, akik meg akarják mutatni, hogy értenek olaszul". De ezzel Csarszkij még nem mondott el mindent a pétervári nagyvilágról.

A harmadik részben az olasz improvizátor a közönséghez fordul, hogy válasszanak néhány témát, és írják mind-egyiket külön papirdarabra. Csarszkij és néhány más jelenlévő felírta témáját, amelyek közül sorsolás útján választották ki az improvizáció témáját, amelyet - mint utóbb kiderült - Csarszkij javasolt, s amely így szólt: "Kleopátra és szeretői". Amikor az improvizátor a témát pontosítandó a vele kapcsolatos történelmi mozzanat után érdeklődött, a társaság romlottsága és embertelensége egy csúnya arcú leány ellen fordult, aki anyja utasítására írta fel témáját: "A válasz késett. Néhány hölgy a csúnya arcú leány felé fordította tekintetét... A szegény leányka észrevette ezt a jóindulatúnak éppenséggel nem mondható figyelmet, és annyira zavarba jött, hogy szempilláin könnyek csillantak fel..."

A nagyvilági társaság reagálása az adott témára felhozható annak értelmezéseként is: amely nem emelkedik felül a Kleopátrával kapcsolatos nem egyszer sikamlós legendák kétértelműségén, amelyet az adott téma pontatlansága, a fogalmazás, a hétköznapi nyelv felületessége, nem egy értelmű, nem "tudományos" jellege is indokol. Ezért van szüksége az improvizátornak a téma, a gondolat pontosabbá tételére.

A Kleopátráról szóló antik anekdota másik értelmezési lehetősége - amely Csarszkij kommentárjában realizálódik - Aurelius Victor egyértelmű, tudományos feljegyzése Kleopátráról, amely szerint "Cleopatra a halált jelölte meg szerelmének díjaként, és mégis akadtak imádói, akik nem rettentek vissza, nem riadtak el a feltételtől...." A továbbiakban szintén vizsgálódásaink tárgyát képező, s szintén a Kleopátra-témát feldolgozó, valamivel korábban írt A nyaralóban töltöttük az estét c. elbeszélésben az elbeszélés szereplője, Alekszej Ivanics Aurelius Victor De Viris illustrius című könyvének Kleopátráról szóló részét a tudomány nyelvén, latinul idézi.

A Kleopátra-téma értelmezésének harmadik lehetősége az anekdota költői feldolgozása, amely az elbeszélésben az olasz II. improvizációjaként szerepel, és az elbeszélés befejezését képezi. A téma improvizációban megvalósuló költői értelmezése, pontosabban átértelmezése minőségileg különbözik annak hétköznapi - kétértelmű /nagyvilági társaság/ és tudományosan egyértelmű /Aurelius Victor/ felfogásától. A költeményben megjelenített Kleopatra óriási változáson megy keresztül: a vers végére a büszke, démoni, kihívó királynő az újként megismert érzés, a vele való találkozásért a halált boldogan vállaló ifjúból felé áradó önzetlen /ezért "indokolatlan", érvelést nem kívánó/ szerelem láttán életében először rendül meg, ellágyul, s az ifjú elvesztését tragikusan éli át. Az improvizátor költeményének hősnője, az ellágyuló, az emberi érzést először megismerő Kleopátra nem azonos sem a sikamlós legendák feslett alakjával, sem a tárgyilagos történész feljegyzésének kihívó és démoni hősnőjével. Puskin "Mi az igazság?" - mottót viselő A hős című, 1830-ban írt versében megfogalmazott esztétikai alapelvhez hasonlóan a Kleopátráról szóló vers is a költő korával szemben támasztott sürgető emberiesség-igényét fejezi ki, mint azt híres Az emlékmű c. versében is megfogalmazza. A hős című, a "költő" és a "jó barát" dialógusát megjelenítő versben

nem a diadalmas és rettegett, avagy száműzött Napoleont látja hősnak, hanem mint az emberiség és könyörületesség bajnokát, aki haldokló pestises katonáknak lelki támasza:

... "A hős most nem harctéren áll;
Az ágyak közt járkálva egyre,
A dögvésszel kezét szorit,
És haldoklókat bátorít
E kéz..."

A barát - mint tenné bárki, Kleopátra esetében is, aki az elbeszélésben ábrázolt improvizáció hősnőjét, az az Kleopátra költött, misztikus alakját szigorú objektivitással egybevetné a történeti munkákban rögzített rideg tényekkel - ezt valótlannak tartja:

"A jó barát"
Költői álmok -
A zord történész elseper!
Ó, jaj! A világ rá figyel,
S ti, szép mesék, ti tovaszálltok!"

De a költő számára - szószerinti fordításban: "Az alantas igazságok tömegénél számunkra kedvesebb a /minket/ felemelő csalás" - s Szegő György fordításában:

"A költő"

Való s fény átkozott legyen,
Ha hideg középszerűeknek,
Kik irigyek, kik koncra lesnek,
Kedvez hiún! - Nem kell nekem!
Az olcsó kis tények sötétek,
Ha szárnyat ad, jobb a csalás,
A hős szívét el ne vegyétek!
Mi lesz úgy? Zsarnok, semmi más..."

Az Egyiptomi éjszakákban ábrázolt nagyvilági társaságban azonban nem adatik meg senkinek, hogy mint a fentebb idézett versben a "jó barát" a költő vitapartnere legyen: a nagyvilági társaságról mondottak után Puskin a ragyogó improvizációt nem bizza az ábrázolt társaságra, s a Kleopátráról szóló anekdotát sem veti próba alá ebben

a környezetben, hanem mind formai, mind tartalmi szempontból a lírikus Puskinra emlékeztető módon témájában a humanizálódás, a lelki ujjászületés megvalósításának művészi-költői lehetőségét látja és adja.

Az anekdota, a téma nagyvilági próbára tétele a másik, A nyaralóban töltöttük az estét c. elbeszélésben figyelhető meg, amely bár művészileg befejezett egész, éppen az ábrázolt környezet logikájának megfelelően, - az Egyiptomi éjszakákban meglévő fennkölt művészi szempont hiján - az "alantas igazságok" világából nem vállalkozhat a kataritikus hatású "felemelő csalás" költői világába való lírai felemelkedésre. A nyaralóban töltöttük az estét c. elbeszélésnek, amely az Egyiptomi éjszakáknál valamivel korábban, de szintén 1835-ben keletkezett, nincs magyar fordítása, ezért a szöveg egyes részeit Puskin összes műveinek Tomasevszkij által szerkesztett kiadása alapján³ saját fordításomban közlöm. Az elbeszélés, amely szintúgy a Kleopátra-téma feldolgozása, tipikus "nagyvilági elbeszélés". A társaság tagjai egy nyaralóban rendezett összejövetelen egy Napoleonról szóló anekdota kapcsán /amelyben Napoleon szellemes és csattanós választ ad arra a kérdésre, hogy kit tart ő a világon a legnőiesebb nőnek/ az anekdotában szereplő kérdésre különbözőképpen válaszolnak, míg végül egy fiatalember Kleopátrát jelölve meg, választásának indoklásaként Aurelius Victor fentebb már említett latin nyelvű feljegyzését idézi. A fiatalember nem tartja Kleopátrát feslett kacér teremtésnek. Ellenkezőleg, viselkedésében sok költőiséget talál. A fiatalember elmondja még, hogy költő barátja kérésére prózai részletekből ill. versből álló műben dolgozta fel a témát, de nem fejezte be. A nyaralóban töltöttük az estét c. elbeszélés e prózai és verses részletek ismertetésével folytatódik, amelyek Kleopátra démoni kihívásának, feltételének ismertetésével végződnek.

Az Egyiptomi éjszakák c. elbeszélés befejezését alkotó versimprovizáció a műben szereplő közönséges-hétköznapi /nagyvilági/ ill. történeti-tudományos értelmezés helyett

a költői képzelet kitalált, de az emberiesség sürgető követelményét magában foglaló álmvilágát hozza létre, mintegy más, költői-mitológikus szinten oldja meg a valóságos élet ellentmondásait.

A nyaralóban töltöttük az estét c. elbeszélésben ábrázolt, a Kleopátra-témát feldolgozó költemény befejezetlensége miatt nem jut el a "felemelő csalás" költői mítosz-világáig, s a versben ábrázolt kihívás, Kleopátra éjszakáinak a vállalkozó életével történő megvásárlásának feltétele az elbeszélésben ábrázolt, s az Egyiptomi éjszakák nagyvilági társaságához hasonlóan romlott társaság beszédtémájává válik. A társalgás fő témája: lehetséges-e az adott korban a Kleopátra feltétele szerinti alku? A társaság központi témája fokozatosan két szereplő - az elvált, szenvedélyes Volszkaja, és Alekszej Ivanics kapcsolatának fő kérdésére, a férfi titokzatos vonzalmának és a nővel való találkozásának lehetséges modelljévé válik.

Az Egyiptomi éjszakák befejező versimprovizációjában nincs szó sem a találkozások, sem a kivégzések leírásáról: helyette az elsősízen tapasztalt igazi emberi érzés láttán megrendelült és ellágyult /humanizálódott/, s egyben a találkozás örömeivel egyidőben a veszteség tragikus élményét is megélő szomorú Kleopátra leírásával végződik a vers⁴.

A nyaralóban töltöttük az estét c. elbeszélésben ábrázolt prózai-költői mű-részletekben, amelyek Kleopátra történetét dolgozzák fel, nincs szó szerelemről, mint emberi érzésről, mint ahogy az Egyiptomi éjszakák második improvizációjában is csak az utolsó, ötödik versszak végén, a Kleopátrával való találkozást önként, örömmel, racionális kényszer nélkül vállaló fiatalember, és az őt megpillantó királynő leírásakor fordul elő.

A találkozást, a nagy társadalmi különbség áthidalását éppen a kegyetlen, démoni feltétel és kihívás tette lehetővé, amely reprodukálódik A nyaralóban töltöttük az estét c. elbeszélés szereplői: Zinaida Volszkaja és Alekszej Ivanics előrevetített találkozásában. Szerelemről,

emberi érzésről itt nincs szó, csupán a boldogság élet árán történő megváltásáról, amely nélkül az élet komor és kilátástalan vágyakozásból állana. A Kleopátra történetét feldolgozó irodalmi részletek háttérében a kerettörténet szereplői, azaz a nagyvilági társaság résztvevői, ha homályos utalásokban is, de teljes bizonyossággal megállapodnak az ábrázolt antik történet feltételei szerint. A találkozás, majd az azt követő öngyilkosság leírása ezúttal is elmarad. De ami a későbbi, a Kleopátra-témát már nem nagyvilági-elbeszélésben, hanem művészekről és művészetéről szóló Egyiptomi éjszakák c. műben feldolgozó ábrázolást lényegében megkülönbözteti a korábbi ábrázolástól, az a költői világban megvalósított humanizálódás egy mozzanatának ábrázolása.

Gogol 1842-ben publikált, lényegében a Köpönyeg c. elbeszélésével azonos időben irt Róma c. elbeszélésében először kerül közel Puskinhoz abban az értelemben, hogy lényegében a művészetéről, a művészet lélekformáló hatásáról irt művében először ábrázolja egy ember lelki megrendülését és újjászületését. A lelkiség problémája, a fiatal, fogékony lélek szükségessége, valamint a lelket paralizáló közömbösség és élettelenség Gogol egész életművének kinzó kérdéseit alkotják, mind irodalmi munkásságában, mind irodalmi-esztétikai tanulmányaiban, vallomásaiban, leveleiben. Ezzel a kérdéssel zárul az Esték a gyikanykai tanyán első elbeszélése, a Szorocsini vásár, de ez a fő gondolata, vissza-visszatérő problémája a Holt lelkek első kötetében található szerzői lírai kitérőknek /pl. V. fejezet vége, VI., VII. fejezet eleje, stb./ is. Ezzel a kérdéssel foglalkozik 1831-ben irt híres Nő c. tanulmánya, valamint Korunk építészetről szóló cikke. A sok polémiát kiváltó Válogatott levelek... számos darabja foglalkozik a lélek életének, ill. fáradtságának, elfásultságának a problémájával, mint pl. a Nő a nagyvilágban, de ezzel a kérdéssel foglalkozik a Válogatott leveleket magyarázó Szerzői vallomásában is.

A Róma című elbeszélés egy fiatal római herceg "el-

tévelyedésének", s a vele kapcsolatos lelki eltompulásának, hüvös közömbösségének, valamint a tisztelettől való lelki újjászületésének, az azzal kapcsolatos harmónia, a külső-belső kozmosz megteremtésének a története. Az első fázis - a lelki harmónia elvesztése és a fokozatos belső kiüresedés a herceg párizsi útjával, párizsi tartózkodásával kapcsolatos. A herceg a divatos és csábító, de mint később kiderül üres, tartalmatlan, a léleknek táplálékot nem adó mozgással és feszültséggel teli Európa, Párizs csábításának engedve beleveti magát a francia főváros mozgalmasan zaklatott életébe, de a kezdeti torz és hamis befogadás után felfedi a párizsi élet üres és semmitmondó jellegét, és újból felfedezi hazájának nem hivalkodó, de a lelket valóban éltető, a nép egészének morális arculatát biztosító értékeit, mindenekelőtt a lélek életét biztosító, a lélek állandó tökéletesedését biztosító művészetet. A herceg első párizsi benyomásait a párizsi élet jelenségeinek, a szövegben megnevezett tényeinek torz, elfogultan szubjektív befogadása és a tényeknek ellentmondó értékelése jellemzi. Ez a stílus az ún. "átélt beszéd"-re emlékeztet, mivel a leírás formailag "szerzői elbeszélés", de tartalmilag és pszichológiailag a hős, a római herceg elfogult, rajongó tudomásulvétele festi meg. Példaként a Párizssal való találkozás első leírását idézem: "... Türelmetlenül várta Párizst, képzeletében kénye-kedve szerint alakította, tornyokkal, palotákkal népesítetté be, és rémegő szívvvel fogadta közeledésének jeleit: az óriás betűs plakátokat, a sűrűsödő kocsisorot, az omnibuszokat. Végre feltűntek az elővárosok házai. Itt van hát, ez már Párizs - a bizarr kép körül fogja, megdöbbeneti; micsoda nyüzgés, milyen ragyogó utcák, összevissza futó háztetők, kéményerdő, építészeti rend nélkül halmozódó háztömbök. Bolt bolt hátán, sivár, csupasz oldalfalak, számtalan aranybetű a falakon, ablakokon, tetőkön, még a kéményeken is; a földszinten csupa tükröablak, fényes kirakatok... Ime, Párizs, ez az örökké háborgó kráter, a szökőkút, az új dolgok és a műveltség,

a divat és a választékos izlés szikraszórója, ... a világ kirakata, ... a húszéves ifjú remegtető álma, Európa váltóhelye és vására..."⁵.

A herceg befogadását és lelkiállapotát egyrészt felhőtlen elragadtatás: "Ma quest'è una cosa divina!" /azaz: "Hát ez isteni!"/, másrészt bódultság, zavarodottság, vakitottság, süketség és gondolatai rendezésének teljes képtelensége jellemzi /785/.

Négy év "lángolással teli esztendő" elteltével /789/ a herceg látásmódja és befogadása, a párizsi élet értékelése gyökeresen megváltozott. ..." Más szemmel nézte most az idegeneket örökké vonzó Párizst és a párizsiak örökké lobogó szenvedélyét. Látta, hogy változatos tevékenységük nem hoz igazi eredményt, termékeny lerakódást a lelkekben"... /789/ ... "Megdöbbentő ürességre bukkant még azokban is, akiket becsülnie kellett... Úgy látta most, ... a nemzet a maga egészében mégis fakó, tökéletlen, olyanféle, mint a zenés vigjáték, amit teremtett." /791/.

Lelki megrendülése, újjászületése akkor következik be, amikor az első olasz városba, Genuába ért: ... "Hajója besiklott a kikötőbe, és egyszerre körülfogták a tarka színekben pompázó harangtornyok, a fehér és fekete márványcsikos templomok, a város egész sokarcú panorámája" /793/.

A herceg egész egyéniségét megrázó lelki újraéledésének legfőbb gogoli bizonyítékai nem az "ünnep volt a lelkében" /793/, vagy "szárnyaló hangulatban haladt át az Appennineken" /793/ - kifejezések, hanem a Holt lelkek első kötete hatodik fejeztének kezdetére emlékeztető sorok, amelyek mindkét helyen a lelki fiatalság, érzékenység és jóindulatú-együttérző érdeklődés képességét írják le, amely mindkét esetben az "alkotás", az alkotó továbbgondolás gyermekien friss és együttérző érdeklődéséből fakad. A fiatal herceg így ismeri fel és népesíti be gondolatban gyermekkorra egykor boldog helyeit, így éli át újból közben elhunyt apja szokásait, emlékét.

A Róma felfedezésére induló herceg ezen együttérző-alkotó képzeletének köszönhetően fedezi fel a nagy, a régi, az örök Rómát a jelenben élő város részleteiben, művészeti emlékeiben és jelen életének kimeríthetetlen tarkaságában: ... "Akkor aztán már nem a mai szűk utcácskákat, sikátorokat látja az idegen, az óvilág körül fogja: képzeletében feltámadnak a hatalmas cézároknak, hallja az egykori tömeg üdvkiáltását és tapsait."

Római sétái alkalmával a herceg így gondolkodik az üres, a lelket nem tápláló fényűzésről: ... "Mit ér az ilyen fényűzés? Egy percre megkapja a szemet, aztán közömbössé válik. Mennyire más, fennkölt gondolat volt örök életü alkotásokkal disziteni a falakat!" /798/ A tökéletes műalkotás ugyanis alakító erővel hat az ember lelkére: ... "Ha minden erejével igyekszik behatolni annak titkaiba, a szépséges gondolatok között észrevétlenül érlelődik majd a lelke. Mert magasra emeli a művészet az embert, nemessé, csodálatosan széppé varázsolhatja lelkének minden rezdülését." S ennek ellenkezőjéről a következő gondolja a herceg: ... "Vajon nem ez, az örökké változó divat szüli-e a hüvös közömbösséget, az alantas, számító szellemet és az érzések eltompulását, még mielőtt ki-fejlődnének, megnyilatkoznának? /799/

Róma örök nagyságának, a nép érdekhajhásztól mentes nemes romlatlanságának forrását és biztosítékát a művészetek hagyományos tiszteletében látja a herceg, amelynek funkcióját abban látja, hogy ... "mint ábrándkép jelenjen meg néha észak lakói előtt, kiragadja őket lelket dermesztő foglalkozásukból; hogy e déli tájról álmódva... legalább egyszer életükben átérezzék, mi az emberi szépség".

A csodálatos szépségű albanói lány, Annunziata leírása és szépségének kataritikus funkciója egyaránt szoborra, művészeti alkotásra emlékeztet /779-780; 811-814/. A herceg Annunziata lenyűgöző szépségének hatása alatt eddigi lelki újjászületését, belső tökéletesedését zavaró,

eddig művészi élményeivel ellentétes, Róma titokzatos egészével összeolvadó, abban feloldódó törekvését gátló érzést tapasztal: ... "De nem sok időbe telt, és a gyönyörűségek sorában egy új érzés támadt, harcba szállt minden más érzésével, forró szenvedélyt csalt elő szive mélyéből, és fellázadt a lélek egyeduralma ellen: megpillantotta Annuziatát". /810/ Ez a "lélek egyeduralma" ellen fellázadó érzés az a testiség, érzékiség volt, amelyről Gogol 1831-es Nő c. cikkében ábrázolt Platon ítéletet mond, aki a szépség /női-esztétikai művészi/ morális szerepét fogalmazza meg, az az érzékiség, amely a "lélek egyeduralma" ellen fellázadva a herceget kimotoztatja szemlélődő passzivitásából, s Peppe társaságában az ismeretlen nő felkutatására indul. Útközben Róma egy váratlan, csodálatos szépségű látképe elfeledteti vele aktivitásának a "lélek egyeduralma ellen" lázadó okát, és feloldódik az örök város minden mozgást feledtető művészi panorámájában: "Ekkor azonban lenézett a herceg Rómára, és megtorpant. Előtte volt az örök város ragyogó panorámája, a házak, templomok, kupolák, nyolcszögű tornyok, a nyugovóra hajló nap káprázatos fényében... Uramisten, micsoda látvány! A herceg csak állt ott, megbabonázva; elfeledkezett magáról, Annunziata szépségéről és népének rejtélyes sorsáról, mindenről ezen a világon." /822-823/

Jegyzetek

- ¹ Az Egyiptomi éjszakák művészi gondolatának és befejezettségének problémáját orosz nyelvű tanulmányban elemeztem. In: *Dissertationes Slavicae XII*. Szeged, 1977. pp. 51-84.
- ² Egyiptomi éjszakák. Radó György fordítása. In: *Alexandr Puskin Válogatott Prózai Művei*. Bp. 1972. pp. 327-344.
- ³ *Puskin Összes Műveinek Gyűjteménye* tíz kötetben. Hatodik kötet. Moszkva, 1957, pp.: 601-610.

- ⁴ Az öt versszakból álló improvizáció egyes részei sajnos nem minden orosz nyelvű kiadásban, hanem csupán a fentebb jelzett Tomasevszkij által gondozott kiadásban szerepelnek a nagy Puskin-szakértő által bizonyított, és általunk is helyesnek tartott sorrendben. A magyar kiadás Radó György kiváló fordításában sajnos szintén tükrözi a versszakok e nem megfelelő, ezért az értelmezést megnehezítő sorrendiségét. A Tomasevszkij által rekonstruált sorrendiségnek megfelelően a Radó fordítás ötödik versszaka lenne a harmadik, a harmadik - a negyedik, s a negyedik, "A sok szem néma borzadályal" kezdődő lenne az utolsó, a verset és az egész elbeszélést záró versszak.
- ⁵ Gogol művét az alábbi kiadás alapján idézzük: Gogol művei. Első kötet. Bp. 1971. 784 K. /A Róma c. elbeszélést Görög Imre fordította/. A továbbiakban csak a lapszámot közöljük zárójelben, ahonnan az idézet származik.